

SUKUKUN SÖZLEŞME YAPISI
(MÜREKKEP, KARMA VE KENDİNE ÖZGÜ OLUP OLMAMASI
BAKIMINDAN)*

Ahmet İNANIR**

Öz

Sukuk, günümüz dünyasında yaygın bir şekilde kullanılan varlığa dayalı menkul kıymetleştirmeden etkilenerek geliştirilmiş çağdaş İslamî sermaye piyasasının en önemli finansal ürünlerinden biridir. Daha önce geliştirilmiş finans ürünlerinin pek çoğunu da içinde barındırmaktadır. Teorikte pek çok sukuk türünün bulunduğu tespit edilmiş, araştırmada ise pratikte en çok uygulanan ve sukukun dayandığı varlığın cinsine göre, “mal satımına dayalı sukuk”, “menfaat satımına dayalı sukuk” ve “ortaklık esasına dayalı sukuk” ele alınarak akit yapıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Sukuk, teoride mal, menfaat veya proje satımına dayanır. Bu sayede sahiplerine misli nitelikte ortaklık hakkı sağlar. Bir sukuk ihracı işleminde mal, menfaat veya projenin sahibi olan kaynak kuruluş (sermaye ihtiyacı olan), sukuk çıkaran özel amaçlı kuruluş ve sermaye sahipleri yanında birden fazla sözleşmede bir akitte birleşir. Bu birleşme mürekkep, karma ve kendine özgü bir şekilde de olabilir. Bu makalede mürekkep, karma ve kendine özgü olup olmaması bakımından sukukun sözleşme yapısı incelenmektedir. Araştırma neticesinde sukukun birçok türü olduğu görülmüş, bunlardan bir kısmının mürekkep, diğer bir kısmının ise karma akid olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Fıkıh, Finans, Sözleşme, Sukuk.

* Geliş Tarihi / Received Date : 05.10.2017

Kabul Tarihi / Accepted Date : 28.11.2017

** Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmet.inanir52@gop.edu.tr.

**THE CONTRACT STRUCTURE OF SUKUK
(IN TERMS OF WHETHER IT IS UNITED, MIXED OR SUI
GENERIS)**

Abstract

The sukuk is widely used in today's world. It can be said that sukuk is one of the most important financial products of contemporary Islamic capital market developed by being affected by asset-based securitization. It contains many of the previously developed financial products in itself. It has been found that there are many sukuk types. The present study deals with the most widely used ones, namely "contractual sale based sukuk", "benefit based sukuk" and "sukuk based on partnership basis". Thus the study tries to determine the contracting activities. Theoretically the sukuk is based on the goods, the sale of interests or projects. Thus, it gives the owners a right to partnership in fungible terms. In the process of exporting a sukuk, the source organization that owns the goods (the organization that needs capital), the special purpose institution that establishes the sukuk and the capital owners are merged into one contract. This combination may be in an united, mixed and sui generis form. This article examines the contract structure of sukuk in terms of united, mixed and specific. As a result of the study it has been seen that there are several types of sukuk. some of which are united contracts and the rest are mixed contracts.

Keywords: Islam, Fiqh, Finance, Contract, Sukuk.

Giriş

İnsan, tabiatı gereği mala muhtaçtır ve neredeyse bütün hayatı ona sahip olma arzusuyla doludur. Onun ihtiyaçlarını gidermek için edindiği şeylere *mal*, elde edilen mallar yığına *servet*, sahibine gelir getiren her çeşit vasıtaya da *sermaye* denir. Günümüzde sermaye denildiğinde ilk olarak akla gelen şey paradır.

Fâtiha sûresinde “Bizi doğru yola, kendilerine nimet verilenlerin yoluna ilet”¹ âyetinde dikkat çekilen hususlardan biri de nimetin kendisinin istenmemesi, yalnızca ona ulaştırılan yolun arzu edilmesidir. Meselâ birisinden on lira istemekle, daima on lira kazandıracak bir yol, bir sebep istemek birbirinden farklıdır. Nimetlenenler, sadece iktisadi hayatta başarılı olanlar değil, aynı

¹ Fatiha, 1/6-7.

zamanda Allah'ın çizdiği hak yoldan giden kimselerdir.² Nitekim Yüce Allah (c.c.) bolca nimet elde etme yolunun kitabı doğru anlamak ve uygulamaktan geçtiğini ifade etmektedir: “Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni (Kur'an'ı) gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (bol bol rızık) yiyeceklerdi...”³ Rızık kapılarının açılmasıyla vahyin doğru anlaşılması ve uygulanmasının doğru orantılı olduğu söylenebilir. Öyleyse Allah'ın rızasını kazanmanın yollarından biri de helal nimet elde etme yollarının araştırılmasından geçmektedir.

Servetin sermaye haline dönüştürülmesi, yatırım vasıtalarının çeşitlendirilmesi, finansman maliyetlerinin düşürülmesi ve kredi riskinin azaltılması gibi birçok sayıda yararı bulunan menkul kıymetleştirme ülkede iş ve istihdamı ziyadeleştiren, yatırımların çoğalmasına ve dolayısıyla toplumun refah düzeyinin artmasına katkıda bulunacak çok önemli fırsatlar sunmaktadır.⁴ Bu yüzden yeni kazanç yolları aramak, mevcut imkânlardan iktisatlı bir şekilde yararlanmak Müslümanın temel uğraş alanlarından biridir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) akmakta olan bir nehir kenarında olursa dahi abdest alırken suyun israf edilmesini doğru bulmadığı düşünülduğünde kaynakların atıl bir şekilde bırakılması da israfın farklı bir boyutudur.⁵

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin ilk yıllarında diğer pazarlara alternatif rekabet edebilir yeni bir pazar kurma arayışları, İslam'ın, pazarı inanç dünyasının bir parçası olarak önemseydiğini göstermektedir.⁶ Bu bağlamda İslâm bir din olarak akidler alanında sömürü ve adaletsizliği ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemeler öngörmüş, alternatif olarak da karşılıklı rızaya dayalı hakkaniyet ölçülerini koymuştur. Bunlar dışındaki iktisâdî ilişkileri mümkün merteye, kendi mecrasında bırakmaya gayret göstermiş; daha sağlıklı yürüyebilmesi ve oluşabilecek mağduriyetlerin telafisini sağlamaya yönelik olarak da koruyucu, önleyici ve denetleyici diye bilinen büyük bir kısmı hukûkî, diğer bir kısmı ise bunları tamamlayıcı ve destekleyici özelliklerde ahlâkî tedbirler almıştır. Müdahaleyi ise ancak çok zorunlu ya da esaslı konular üzerinde yoğunlaştırmıştır.⁷ Nitekim faiz yasağı da Müslümanları, zamanın

² Celal Yeniçeri, *İslam İktisâdının Esasları*, İstanbul: Şamil Yay., 1980, s. 31.

³ Maide, 5/66.

⁴ Ali Ceylan- Turhan Korkmaz, *Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2000, s. 337-338.

⁵ İbn Mâce, Tahâret, 48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yay., 1982, II, s. 221.

⁶ M. J. Kister, “Peygamber'in Pazarı”, (Trc. Eden: Abdullah Kahraman), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: VI/II, (2002), 25-29.

⁷ Şevket Topal, “İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: VI/I, (2005), s. 213-226.

tefecilerinin elinden kurtarma ve iktisadi bağımsızlığa yönelik düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu yüzden faizsizlik ilkesi İslami finans sisteminin temel özelliklerinden biridir.

Akidler, insanların mal ve hizmet değişimi için kullandıkları hukûkî araçlardır. Sosyal ve iktisâdî gelişmeler sonucunda insanların ihtiyaçları değişmekte ve bu değişimi karşılamak üzere yeni akid çeşitleri geliştirilmektedir. Bu bakımdan akidler, canlı organizmalar gibidir; asırlar içinde doğarlar, birleşirler, ayrılırlar bazen de işlevlerini kaybederek adeta ölürler ve yerlerini başka akidler alır. Dolayısıyla Müslümanların akid sistemi, klasik fıkıh kitaplarında yer alan sözleşmelerle sınırlandırılmaz.⁸

Günümüz dünyasında taraflar mevcut hukuk sistemlerinde tanımlanan tipik akidlerle işlemler yapmak zorunda kalmamakta bazı sınırlamalarla beraber bileşik, karma ve kendine özgü vb. gibi sözleşmeler yapabilmektedir. Bugün yeni akid türlerini geliştirmek üzere “finans mühendisliği” denen yeni bir iş kolu vardır. Ancak finansal mühendislik yoluyla üretilen her sözleşmenin piyasa tarafından tutulduğu anlamına da gelmez. Çünkü bunların bir kısmı benimsenirken önemli bir kısmı ise konulduğu amaca hizmet etmekten uzak kaldığından dolayı varlığını devam ettiremez. Araştırma konusu olan sukuk akdi de faizsiz finans alanında yaşanmış pek çok deneyim sonucu, girişimci, yatırımcı sermaye sahibi ve mâlî araçların ihtiyaçlarına cevap vermek üzere geliştirilmiş pek çok faydaları bulunan uluslararası bir sözleşmedir.⁹

Her sözleşme ait olduğu inanç ve düşünce sistemlerinin izlerini taşır. Haliyle kapitalist finans kültürünün eseri olan menkul kıymetleştirme de faizli sistem içinde geliştirilmiş bir üründür. Bunların olduğu gibi Müslümanlar tarafından benimsenmesi faizsizlik ilkesi başta olmak üzere İslam’ın gözettiği temel ilkelerin ihlal edilmesi sonucunu doğuracaktır. Ancak bu ilkeler ihlal edilmeden benzer sözleşmeler üretilebilir. Bu akidlerin sağlamış olduğu imkânlardan istifade edebilir. Bunların kapitalist finans sisteminin ürünlerinin doğrudan veya dolaylı bir şekilde taklidi olduğuna dair bazı itirazların olması söz konusu akidlerin meşruiyetiyle ilgili değildir. Zira Hz. Peygamber’in ilgâ, ıslah ve ibkâ şeklinde bu alanda yaptığı düzenlemeler genellikle Câhiliye dönemi Araçlarının öteden beri kendisiyle borç münasebetleri tesis ettikleri akidlerdir.¹⁰

⁸ Ahmet İnanır, *İslâm Hukukunda Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemlerindeki Uygulamaları*, Ankara: Gece Kitaplığı Yay., 2015, s. 17.

⁹ Servet Bayındır, *Fıkhî ve İktisâdî Açından İslâmî Finans* (Para ve Sermaye Piyasaları), Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul 2015, s. 120-137.

¹⁰ İnanır, *İslâm Hukukunda Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler*, s. 18-19.

Kısaca başta sukuk olmak üzere faizsiz finans işlemlerinde kullanılan sözleşmelerin batıdaki örneklerin benzeri olması aslında bir kusur değildir. Aksine yaşanmış bir insanlık tecrübesinden adalet ve hakkaniyet ilkeleri bağlamında istifade edilmesi şeklinde düşünülebilir. Hatta dünyadaki birçok ülke İslam dünyasındaki mevcut petro-dolarlara ulaşabilmek için sermaye sahiplerinin dini hassasiyetlerini de gözetmeye çalışmakta ve İslâmî etiketli birçok finansal ürünü geliştirmektedirler. Dünyada ilk sukuk çıkaran şirketin “SHELL Malezya” adlı İslami hassasiyeti olmayan, meseleye tamamen ucuz finansman temin etme yolu olarak değerlendiren İngiliz kökenli bir firma olması da bu gerçeği yansıtmaktadır.¹¹

Araştırma konumuz olan sukuk, gerek devletler gerek ise şirketlerin ihtiyaç duyduğu finans sağlamaya yönelik bir akid türü olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim her geçen gün büyümekte olan faizsiz finans sektörü, sukuku bir araç olarak kullanmaktadır. Bu durum sukukun İslam hukuku açısından incelenerek akid yapısının tespit edilmesini ve buradan hareketle helal ve haramlığının açıklığa kavuşturulmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca bu mesele sadece İslam hukukunun ve hukukçuların sorunu değildir. Günümüz pozitif hukukçuları da bileşik, karma ve kendine özgü akidlerin ortaya çıkardığı hukûkî karmaşıklığı gidermek amacıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır.¹²

Sukuk, İslam hukuku açısından meselenin daha çok “*bir satışta iki satış yasağı*” kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olumsuz bazı yaklaşımlar faizsiz finans kuruluşlarının kullandığı bu ürünlerin meşrûiyetini tartışılır hale getirmekte ve bu kuruluşların toplum nezdindeki güvenilirliğine zarar vermektedir. Bu çalışma, faizsiz finans kuruluşlarının kullandığı sukuk akdinin sözleşme yapısını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla mürekkep, karma ve kendine özgü olup olmaması bakımından akidlere kısaca yer verilecektir.¹³

1. Mürekkep, Karma ve Kendine Özgü Olup Olmaması Bakımından Akidler

1.1. Mürekkep Akid

¹¹ Necdet Şensoy, “İslâmî Kurallara Uygun Finansal Sistem Bağlamında Bir Finansal Araç Olarak Sukuk Uygulamaları”, *Fıkhî Açıldan Finans ve Altın İşlemleri -Tebliğ ve Müzâkereler-, Tartışmalı İlmî Toplantı*, 27-28 Nisan 2012, Konevi Kültür Merkezi, Konya: Meram Yay., İstanbul: Ensar Yay., 2012, s. 334-335.

¹² Erden Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akid*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları (Yay. No: 291), Ankara 1971; Erdem Erdenk, *İş Hukukunda İsimsiz (Karma ve Kendine Özgü) Sözleşmeler*, İstanbul: Legal Yay., 2008.

¹³ Mürekkep, karma ve kendine özgü akid tanımlarıyla ilgili kısım “İslâm Hukukunda Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemlerindeki Uygulamaları” adlı eserden yararlanılarak hazırlanmıştır. (Bkz. İnanır, *Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler*, s. 63-68)

Mürekkep akid; “en az iki veya daha fazla tipik akdin aslî ve yan edimlerinde bir değişim olmadan ve bir akdin muteberliği diğerinininkine bağlı kılınacak şekilde, şart koşma veya birleştirme yoluyla bir akidde birleşmesidir.”¹⁴ Burada tipik akidleri; birbiriyle uyumlu, aşamalı, ayrılma ve parçalanma kabul etmeyecek şekilde tek bir akid olacak biçimde birbirine bağlayan bir bağ (rabt) bulunmalıdır. Bu bağ da genellikle akidlerle birlikte birbirini takip eden vaadlerle oluşur.¹⁵ Münferit akidler arasındaki bu bağlılığın ifade ettiği anlam, birinin muteber olmaması veya ortadan kalkması halinde, diğerinin de muteber olmayacağı veya ortadan kalkacağıdır. Böylece her bir akdin varlığı ve muteberliği, diğer akdin de varlığının ve muteberliğinin zımnî şartını veya hiç olmazsa temelini teşkil eder.¹⁶ Sözleşme esnasında ileri sürölen şartlar, akdi bir şeye bağlama (ta’lik) ve menfaatin istisnası gibi meseleler, mürekkep mâlî akidlerle ilişkili fakat terkip olmadığından mürekkep mâlî akidler kapsamının dışında kalmaktadır.

Mürekkep mâlî akidler genelde iki şekilde kurulmaktadır: Birincisi “evini bana satman şartıyla arabamı sana satarım gibi” bir akidde bir başka akdin şart koşulması (el ukûd’ul-mütekâbile) şeklindedir. Diğeri ise bir ıvazla “1000 liraya sana dairemi sattım ve arabamı da bir yıllığına kiraladım gibi” veya iki ıvazla “Evimi 100.000 liraya sattım arabamı da aylık 10.000 liraya kiraladım” şeklinde bir akidde en az iki akdin birleşmesi (el-ukûdu’l müctemia) yoluyla olur.¹⁷

Mürekkep sözleşmelerde tarafların ihtilaf etmeleri halinde uygulanacak hukuk sorunu yoktur. Meselâ şart koşma yoluyla satım ve kira akdinin birleştiği bir mürekkep mâlî akidde her sözleşme tipine ait hükümler uygulanır.¹⁸ Çeşitli gerekçelerle bu akidlerden biri ortadan kalktığında, diğeri de tek başına bir hüküm ifade etmeyecek ve akid mevkûf hale gelecektir.¹⁹

¹⁴ Hammâd, *el-Ukudü’l-mürekkebe fi’l-fikhi’l-İslâmiyyi*, 7; Nezih Hammâd, *Kadâyâ Fıkhiyye Muasıra fi’l-Mâlî ve’l-İktisad*, I. Baskı, Darü’l-Kalem, Dimeşk 1421/2001, 249; Hamid Fahri Azzâm, “Hükümü ictimâ’ul-ukûd fi safkatın vâhidetin-Dirâsetün Te’siliyyetün Tatbikiyyetün Muâsıratün”, *Mecellet’ün-Ürdüniyyetün fi’d-dirâseti’n-İslâmiyye*, Ürdün 1428/2007, cilt: III, sayı: 1, s. 168; Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akid*, s. 103; Erdenk, *İş Hukukunda İsimsiz Sözleşmeler*, s. 72; Abdullah b. Muhammed b. Abdullah İmrânî, *el-Ukudü’l-maliyyeti’l-mürekkebe: dirâsetün fıkhiyyetün ta’siliyyetün ve tatbikiyyetün* (Riyâd: Dâr-u Künüzü İşbiliyâ, 1431/2010), s. 46. Nezih Kemal Hammâd, “el-Muvâtaatü alâ icrâi’l- ukûdi’l müteaddideti fi safkatın vâhidetin”, *Mecellet-ü mecmei’l-fikhi’l-İslâmiyyi*, sayı: 27, 1426/2005, s. 93; İnanır, *Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler*, s. 63.

¹⁵ Hammâd, *el-Ukudü’l-mürekkebe fi’l-fikhi’l-İslâmiyyi*, 7; a.mlf., “el-Muvâtaatü alâ icrâi’l- ukûdi’l müteaddideti fi safkatın vâhidetin”, 93; İnanır, *Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler*, s. 63.

¹⁶ Kuntalp, s. 103.

¹⁷ Hammâd, Nezih Kemâl, *el-Ukûdü’l-mürekkebe fi’l-fikhi’l-İslâmiyyi*, Dimeşk: Dâru’l-kalem, ,1325/2004, s. 7; İnanır, *Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler*, s. 64.

¹⁸ Halil Akkanat, Emrehan İnal ve Dęr., *Özel Borç İlişkileri (Ders Notları)*, 8, Erişim, 07 Haziran 2015. http://hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2015/01/ders_notlari.pdf.

¹⁹ İnanır, *Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler*, s. 64.

1.2. Karma Akid

Literatürde farklı tanımları bulunsa da temel unsurları itibariyle karma akid, çeşitli akid tiplerinin asıl ya da yan edimlerinin kanunun öngörmediği şekilde tek bir sözleşmede bütünleşmesidir.²⁰ Kuntalp, karışık muhtevalı akid şeklinde ifade ettiği karma akdi şu şekilde tanımlamaktadır: “Karışık muhtevalı akid tipleri edimin muhteva ve yüklenilme biçimine bağlı akidlerin esaslı unsurlarını kısmen veya tamamen kanunun öngörmediği bir bütünlük içinde birleştiren tek bir akiddir.”²¹ Meselâ bire bir tipik edimli karma akidde tek bir akidde karşılıklı olarak konumlanmış iki farklı tipten edim borcu bulunmaktadır.²² Kiralanan şeyde yapılacak tamir mukabilinde iki yıl boyunca kira parası ödemediği oturmaya dair akidde bir taraftan istisna’akdine ait onarım edimi mukabili, diğer tarafta ise kira akdine ait gayr-i menkulden yararlandırma edimi karma akde örnek verilebilir.²³ Otelcilik sözleşmesi de bire çok tipik edimli karma sözleşmelere örnek verilebilir. Zira bu akid kendi içinde kira, satım veya istisna’ve hizmet akidlerine ilişkin unsurları birleştirmektedir. Otel odasının kiralanması yönünden kira, yapılan temizlik vb. hizmetler için iş akdi, otelde yenecek yemekler yönünden bey’ veya istisna’, emtia açısından da vedâ akdini içermektedir.²⁴

Karma akidlerle mürekkep akidler arasındaki birleşmenin niteliği birbirinden farklılık arz eder. Karma akidde her bir akdin parçalanmış unsurlarının bir araya gelmesi söz konusudur.

Karma sözleşmeler, hukuk kurallarının uygulanması bakımından da mürekkep sözleşmelerden farklıdır. Burada uygulanacak hüküm konusunda farklı görüşler bulunmaktadır:

1.2.1. Soğurma (İmtisas) Görüşü

Akidlerde teklik ilkesi yanlısı saf imtisas görüşü, karma sözleşmede baskın edim tipine ilişkin kuralların uygulanması gerektiğini savunur. Saf olmayan imtisas yaklaşımı ise baskın sözleşme tipine ait hükümlerin baskın olarak uygulanması durumunda somut olayda yetersiz kaldığı hallerde taraf iradeleri dikkate alınarak tali akid tipine ait hükmün de uygulanacağını savunur.

²⁰ Erdenk, *İş Hukukunda İmsiz Sözleşmeler*, 43; İmrânî, *el-Ukudü'l-maliyyeti'l-mürekkebe*, 52-53; İnanır, *Bileşik-Mürekkep Mâli Sözleşmeler*, s. 65.

²¹ Kuntalp’ın kitabının diğer baskısında parantez içinde “*Karışık Muhtevalı Akid (Karma Sözleşme)*” ifadesini kullandığı görülmektedir. (Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akid*, s. 23-24, 102).

²² Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akid*, s. 102.

²³ Başka karma sözleşme örnekleri için bkz. Erdenk, *İş Hukukunda İmsiz Sözleşmeler*, s. 48-50;

²⁴ Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akid*, s. 11-12.

Bu yaklaşım doktrinde “sözleşme özgürlüğü ilkesine” temelden aykırı olduğu gerekçesiyle tenkit edilmektedir.²⁵

1.2.2. Terkip Görüşü

Terkip görüşüne göre karma sözleşmedeki her unsura, ait olduğu sözleşme tiplerine ait hükümler uygulanmalıdır. Ancak bu görüş karma sözleşmeyle gerçekleşen yapısal birliği bozduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir.²⁶

1.2.3. Kıyasen Uygulama Görüşü

Karma sözleşmelerde hangi hukuk kurallarının uygulanacağı konusundaki ihtilafta, karma sözleşmelerin kanunda düzenlenmemiş olması nedeniyle, hükümler doğrudan değil kıyasen uygulanmalı görüşü de ileri sürülmektedir.²⁷

1.2.3.4. Her Somut Olayın Özelliğine Göre Değişik Görüşlerin Uygulanması Görüşü

Karma sözleşmeler belirli tiplere ait olmaması nedeniyle yukarıda yer verilen görüşler her ne kadar tutarlı ve haklı gerekçelere sahip olsa da tüm karma sözleşmeleri kapsayacak özellikte değildir. Bu nedenle her olayın niteliğine göre farklı görüşlerin uygulanması görüşü ön plana çıkmaktadır. Hâkim, yorumunda tarafların iradesini ve dürüstlük kuralını dikkate alır. Sözleşmede eksiklik tespit ettiği takdirde hâkim, genel hükümlerle bu eksikliği tamamlamaya çalışır. Bunlar da çözüm için yetersiz kalıyorsa kanun boşluğundan bahsedilir. Hâkim, önce örf ve âdete bakar, yoksa akit tiplerine ilişkin kuralları kıyasen uygular, bunun da mümkün olmadığı durumlarda hukuk (ictihad) yapar.²⁸

1.3. Kendine Özgü Akid (Atipik/Sui Generis)

Kendine özgü sözleşmeler; franchising ve sponsorluk sözleşmesi gibi hukuken düzenlenmemiş, tipik sözleşmelerin hiçbirine ait olmayan unsurları kısmen veya tamamen barındıran ve bu özelliğiyle tam anlamıyla yeni bir oluşum olan akidlerdir.²⁹

Toplumun değişimine paralel olarak kendine özgü yeni sözleşmeler ortaya çıkabilmektedir. Bunlar hukukun kendisini tanımasıyla, bu özelliğini kaybederek isimli akidlere dönüşür. Aynı anda hem tipik hem de kendine özgü

²⁵ Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akit*, s. 122-125; Erdenk, *İş Hukukunda İsimsiz Sözleşmeler*, s. 51-52.

²⁶ Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akit*, s. 124-125; Erdenk, *İş Hukukunda İsimsiz Sözleşmeler*, s. 53-54.

²⁷ Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akit*, s. 126, 142-143; Erdenk, *İş Hukukunda İsimsiz Sözleşmeler*, s. 54-57.

²⁸ Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akit*, s. 148; Erdenk, *İş Hukukunda İsimsiz Sözleşmeler*, s. 58-59; Akkanat ve dğr., *Özel Borç İlişkileri*, s. 8-9

²⁹ Erdenk, *İş Hukukunda İsimsiz Sözleşmeler*, s. 68-69; Akkanat ve dğr., *Özel Borç İlişkileri*, s. 8.

edimler içeren akidlerin karma mı yoksa kendine özgü sözleşme mi kabul edileceği konusu pozitif hukuk öğretisinde tartışmalıdır.³⁰ Bu sözleşmelerin yasalarda yer alan belirli tiplere ait olmaması nedeniyle hâkim, yasaların izin verdiği ölçüde genel maksatları ve örfü de dikkate alarak “akidlerde asıl olan mübahlıktır” ilkesi doğrultusunda kanundaki boşluğu doldurur.³¹

Çalışmanın bu aşamasında kısaca sukuku tanıtarak sözleşme yapısını incelemeye çalışacağız.

2. Sukukun Tanımı, Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

2.1. Tanımı

Sâkk (çoğulu sukuk) Arapça bir kelime olup “yazılı belge, resmî tutanak” anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla çeşitli muamele, ikrar ve edimleri yazılı olarak belgeleyen istihkak senedi, ödeme emri, çek, temliknâme, icâre ve borç senedi gibi birçok resmî veya kıymetli evrak sâk olarak adlandırılmaktadır.³²

Terim olarak sukuk ise, mevcut mal (ayn), menfaat veya hizmet ya da belirli bir proje veya özel bir yatırım faaliyeti halindeki varlıklar üzerinde şâyii müşterek mülkiyeti ifade eder bir şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalardır.³³ Bu tanıma göre sukukun; ihraç edildikten sonra eşit payları temsil eden; ihraçtan elde edilen tutarlar önceden belirlenen yatırımlarda kullanıldığı; yapılan yatırımın çeşidine göre duran varlıklar vb. üzerindeki haklar ve payların temsil edildiği veya bir projede ya da hususi bir yatırım alanında ortaklık hakkı veren sertifikalar olduğu anlaşılmaktadır.³⁴

Sukukun teoride sahipliği temsil eden bir finansal araç olmakla birlikte, uygulamada borca dayalı finansal araç gibi işlem gördüğü iddia edilmektedir. Bu görüş sahiplerine göre sukukun, “tahvil ve bono gibi finansal sertifikanın eşdeğeri şeklinde fıkha dayalı olarak üretilmiş belli özellikleri olan bir menkul değer” olduğu söylenebilir.³⁵ Sukukun tam olarak anlaşılabilmesi biraz da faizli bankacılığın (geleneksel bankacılık) temel ürünlerinden menkul kıymetin ne olduğunun bilinmesine bağlıdır.

³⁰ Erdenk, *İş Hukukunda İsimli Sözleşmeler*, s. 68; Kuntalp, *Karışık Muhtevalı Akit*, s. 13.

³¹ İnanır, *Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler*, s. 68.

³² Cengiz Kallek, “Sak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., 2008, cilt: XXXV, s. 584; Bayındır, *Fikhî ve İktisâdî Açından İslâmî Finans*, s. 98.

³³ Bkz. Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, (Trc. Eden: İshak Emin Aktepe/Mehmet Odabaşı), İstanbul 2012, 370; Bayındır, *İslâmî Finans*, s. 98.

³⁴ Şensoy, “Sukuk Uygulamaları”, s. 334.

³⁵ Şensoy, “Sukuk Uygulamaları”, s. 334.

Menkul kıymet, bir varlık (mülk), bir ekonomik kişilik veya bir ekonomik kişiliğin borcu üzerinde sahiplik ilişkisini temsil eden finansal bir araçtır. Menkul kıymetleştirme ise finansman sağlamak amacıyla doğrudan kredi almak yerine, bir gerçek veya tüzel kişinin ticari faaliyetlerinden kaynaklanan varlıklarını veya gelecekteki gelirlerini karşılık göstermek suretiyle borçlanma senedi (tahvil/menkul değer çıkarılması) ihraç ederek finansman sağlanmasıdır. Geleneksel finansal sistem tahvil ihraç ederken faiz aracını kullanır ve dolayısıyla tasarruf sahiplerine verdiği faizi kredi kullananlardan alır.³⁶ Sukuk ise İslam'a göre haram olan faiz kazancı yerine tanımında da ifade edildiği üzere ortaklık veya ticaret sözleşmeleri yapılarak kâr-zarar paylaşımına dayalı olarak yatırımcısına helal kazanç sunma iddiası taşıyan menkul kıymetlerdir.

Devletler ihraç işleminin güvenilir bir şekilde yapılabilmesi için çeşitli yasal düzenlemeler yapar. Bu bağlamda öncelikle özel amaçlı bir kuruluşun (Special Purpose Vehicle: SPV) kurulması gerekir. Bu şirket menkulleştirme süreci ve ihracın yönetilmesi amacıyla kurulan özel amaçlı bir kuruluştur. Bu kuruluşları ancak bankalar, aracı kurumlar vb. yasa tarafından kendisine izin verilen işletmeler kurabilir. Kurulan bu şirket, yatırımcıların sermaye ve getiri akışını güvenli bir şekilde idare edebilmesi adına esas sözleşmesi dışında hiçbir ticari faaliyette bulunamaz, yatırımcısının aleyhine borçlanamaz ve uhdesindeki varlıkları amacı dışında kullanamaz. Menkulleştirilmiş varlıklar sahipleri tarafından, sukuk sahibi adına idare edilmesi ve yatırım sertifikasının çıkarılması için, özel amaçlı bu kuruluşlara devredilir. Sukuk sahibi kaynak kuruluşlar, az da olsa bankalar veya banka olmayan İslami finans kuruluşları olabilir fakat genellikle hükümetler veya büyük şirketlerdir. Bunlar varlıklarını özel amaçlı kuruluşlara satan ve buradan elde edilen fonu kullanan kurumlardır. Bir sukuk ihracında yatırım bankaları, üzerinde uzlaşılan ücret mukabilinde, ihraçların satış güvencesini sağlama ve yeni müşteriler bulma hizmeti veren aracı kuruluşlardır. Bu hizmeti Katılım bankaları ve İslami fonları da bulunan daha çok uluslararası bankalar ile ortak satış ağını kullanarak yaparlar. Sukuk talep eden yatırımcılar ise genellikle merkez bankaları, katılım bankaları, banka

³⁶ Nurcan Öcal, *Türkiye'de Menkul Kıymetleştirme Uygulaması, Etkileri, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Ankara 1997, s. 4; Şensoy, "Sukuk Uygulamaları", s. 330; Servet Bayındır, "Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, (2007), 251; Erişim 21 Haziran 2016, <http://www.tuketicifinansman.net/2007/11/menkul-kiymetlestirme-nedir-menkul.html#ixzz4CDyvFUK7>.

olmayan finans kuruluşları ve özel amaçlı kuruluşlar tarafından ihraç edilen menkul kıymetleri talep eden bireysel yatırımcılardır.³⁷

Türkiye örneğinde bir işletmenin sukuk ihracında bulunabilmesi için yapması gereken ilk iş bir varlık kiralama şirketi (VKŞ) kurmasıdır. Ayrıca son kullanıcısının veya kaynak kuruluşun, özel amaçlı şirketin ihraç edeceği sertifikanın değerinden en az %10 daha fazla değerli bir varlığı teminat olarak göstermesi gerekir. Devletin şirkete el koyması durumunda, devlet söz konusu dayanak varlık veya haktan sukuk yatırımcısının teminatı olması dışında yararlanamaz, haczedemez, iflas masasına devredemez, ihtiyati tedbir kararı verilemez ve rehnedilemez. Bu şartlar incelendiğinde özel amaçlı şirket aslında yed-i emin görevi ifa etmektedir.³⁸ Diğer taraftan menkul kıymetin piyasadaki itibar ve güvenilirliğini kontrol ederek, uluslararası yatırımcılara danışmanlık hizmeti sunan kredi derecelendirme kuruluşu veya menkul kıymetlerin (sukuk) yatırımcıya sunulmasını sağlayacak bir yatırım bankası ve kredi güçlendirmesi olarak işlev yapacak bir kuruluş bulunmaktadır.³⁹

2.2. Sukukun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Finansal sistem, ekonomideki tasarruf edilebilir geliri olan birimlerin yatırıma dönüştürülebilecek fonlarını, fon ihtiyacı olan kesimlere yönlendirmeye çalışan piyasalardan ve kuruluşlardan meydana gelir.

Sukuk, somut bir ticari işe veya varlığa yatırım yapılan, geniş yatırımcı kitlelerinden daha cazip maliyetlerle fon sağlama imkânı sunması ve değer merkezli olması bakımından faizsiz bono olarak da bilinmektedir. Helal kazanç sağlamak üzere dinen meşru kabul edilen kurallara uygun çalışma iddiası taşıyan finansal kuruluşlar (katılım bankaları) son yarım asırda kuruluşlarını başarıyla gerçekleştirip büyümeleri sukuk ihracına öncülük etmiştir. Özellikle Körfez ülkelerinde biriken petro-dolarların meşru bir şekilde finansal sisteme dâhil edilme arayışları beraberinde İslâmî sermaye piyasası araçlarına ihtiyaç duyulmasına dolayısıyla sukuk yönteminin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Tahvillerin İslami ilkelere uygun hale getirilmesi neticesinde sukuk ortaya çıkmıştır.⁴⁰ Nitekim 1988 yılında İslam Konferansı Örgütü'ne bağlı Fıkıh

³⁷ Mahmut Yardımcıoğlu, Yücel Ayrıçay, İbrahim Sabuncu, İsa Gerekli, "Türkiye'de Sukuk: Kira Sertifikaları", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi [2014, Cilt 4, Sayı 1 (Haziran), s. 202.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayındır, *İslâmî Finans*, 139-140; SPK, "Kira sertifikaları Tebliği (III, 61.1)", md. 12/1, 13/6.

³⁹ Şensoy, "Sukuk Uygulamaları", 331.

⁴⁰ Abdullah Durmuş, "Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukuk ve Fıkhi Açından Tahlili", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sayı: 16, s. 141.

Akademisi konuyu etraflıca inceleyerek belirli şartlar çerçevesinde sukuk yönteminin kullanılabilmesi sonucuna ulaşmıştır. Böylece faize dayalı menkul değerlere yatırım yapmaları mümkün olmayan yatırımcılar ve borçlanma ihtiyacı duyan kesimlerin (menkul değer çıkarıcılar) çeşitlendirilmiş risk-getiri profillerini karşılayacak alternatif finansman kaynaklarının temin edebilmesinin yolu açılmıştır.

Bugünkü anlamda ilk sukuk ihracı 1997 yılında Malezya'da yapılmıştır. 2001 yılında ise kiralamaya dayalı olarak Bahreyn hükümeti adına Bahreyn Merkez Bankası tarafından Amerikan doları cinsinden çıkarılan ülke borçlanma aracı olan 5 yıl vadeli 100 milyon dolarlık sukuk ile uluslararası alanda tanınmıştır. Sonraki yıllarda başta İslam ülkeleri olmak üzere bazı batılı devletler de altyapı projelerini finanse etmek ve yerel likidite havuzlarına erişebilmek için sukuk ihraç etmeye başlamış ve bu yöntem büyük bir kabul görmüştür.⁴¹

3. Sukuk Çeşitleri

Temsil ettikleri şeyin bir varlık veya bir öz kaynak olmasına, dayandıkları sözleşme türlerine, ticari işlevlerine ve ikincil piyasada işlem görüp görmemelerine göre sukuklar çeşitlilik arz eder.⁴²

Temsil ettikleri şeyin bir varlık veya bir öz kaynak olmasına göre "*selem, istisna ve icâre/kiralama gibi varlığı temsil eden*" ve "*mudârabe ve muşâreke gibi öz kaynağı temsil eden*" sukuk olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Son dönemlerde her ikisi birleştirilerek melez (karma) sukuk da geliştirilmiştir.⁴³ İlkinde sukuka konu olan varlık, yatırımcılarına belirli bir getiri vadederken, ikincisinde ortaya çıkacak kâr ya da zararın paylaşımı şeklinde olacaktır. Karma ise her ikisini içermektedir.

Dayandıkları sözleşme türlerine göre sukuk; satış, kira, ortaklık ve vekâlet sözleşmesine dayalı olmak üzere dört kısma ayrılır. Ticari işlevlerine göre şirket sukukları ve devlet sukukları vb., ikincil piyasada işlem görenler ve görmeyenler şeklinde kısımlara ayrılmaktadır.⁴⁴ Dayandıkları endeksleme türlerine göre ise sukuklar; projeye, varlığa ve bilançoya endeksli olabilir.⁴⁵

Sukukun bütün kısımlarını tek tek incelemek çalışmanın kapsamını aştığından bu makalede en çok uygulanan ve sukuka esas teşkil eden varlığa

⁴¹ Şensoy, "Sukuk Uygulamaları", s. 334-335; Bayındır, İslamî Finans, s. 99.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Şensoy, "Sukuk Uygulamaları", s. 337-345.

⁴³ Şensoy, "Sukuk Uygulamaları", s. 337; Yardımcıoğlu ve dğr., "Türkiye'de Sukuk", s. 204

⁴⁴ Şensoy, "Sukuk Uygulamaları", s. 338-343.

⁴⁵ Yardımcıoğlu v.dğr., "Türkiye'de Sukuk", s. 204.

dayalı “mal satımına dayalı sukuk”, “menfaat satımına dayalı sukuk” ve öz kaynağı temsil eden “ortaklık esasına dayalı sukuk” ele alınacak ve bunların akit yapısı tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.1. Mal Satımına Dayalı Sukukun Akid Yapısı ve Fıkhî Hükmü

Mal satımına dayalı sukuk; murâbaha, selem ve istisnâ' sözleşmeleriyle yapılır.

3.1.1. Murâbaha Sözleşmesine Dayalı Sukuk

Murâbaha sözleşmesine dayalı sukuk, satın almak istediği büyük miktarda ürünü, bedelini uzun vade de ödemek isteyen işletmelerin yararlandığı bir sukuk çeşididir. Bu işletmeler finansman ihtiyacını karşılamak üzere öncelikle eşit değerde murâbaha sertifikaları çıkartır. Bu sertifikaların özel amaçlı kuruluş aracılığıyla satışı sonucunda toplanan fonlar, ihtiyaç duyulan varlığın peşin fiyatla satın alınmasında kullanılmaktadır. Burada işletmenin vadeli olarak satın aldığı varlık karşılığı üstlendiği borç, vade içinde sukuk sahiplerine geri ödenmektedir. Satın alınan sertifikalar sayesinde de malın mülkiyeti sukuk yatırımcılarına geçer. Burada, sukuku çıkartanlar satıcı, yatırımcılar ise alıcı/müşteri konumundadır. Yatırım sahipleri söz konusu malı ya kiraya vermek ya da başkasına satmak suretiyle gelir elde ederler.

3.1.1.1. Taraflar

Bu sözleşmede temelde en az üç taraf bulunmaktadır.⁴⁶ Bunlar, menkul kıymetlere konu edilen mal veya projenin sahibi *kaynak kuruluş*, bu kuruluşun kredilendirdiği işlemlerden kaynaklanan alacakları satın alma veya devirle teslim alıp onlar üzerinden menkul kıymet ihraç eden *özel amaçlı kuruluş* ve menkul kıymetlere yatırım yapan *sermaye sahipleridir*.⁴⁷ Kısaca taraflar:

- a) Kaynak kuruluş
- b) Sukuku çıkaran özel amaçlı şirket/varlık kiralama şirketi (VKŞ)
- c) Malı satın alan müşteri/yatırımcı

3.1.1.2. Aşamalar

a) Murâbaha yöntemiyle borsayı aracı kılarak yatırımcıdan sermaye toplamak isteyen kaynak kuruluş genellikle özel amaçlı bir şirket kurar veya böyle bir şirketle anlaşır.

⁴⁶ Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, s. 377; Bayındır, *İslâmî Finans*, s.105-106; Durmuş, “Sukuk ve Fıkhî Açından Tahlili”, s. 145; Şensoy, “Sukuk Uygulamaları”, s. 338-339.

⁴⁷ Bayındır, “Menkul Kıymetleştirme”, s. 254.

b) Özel amaçlı şirket kaynak kuruluş üzerinden yatırımcılardan fon toplamak ve biriken sermayeyi değerlendirmek üzere yatırımcılara yönelik murâbaha sertifikaları ihraç eder.

c) Özel amaçlı şirket, borsadan peşin olarak metali temsil ettiği varsayılan türev nitelikli varlığı doğrudan veya bir vekil aracılığı ile peşin satın alır.

d) Özel amaçlı şirket ihtiyaç sahibi kaynak kuruluşu bu malı vadeli olarak satar. Kaynak kuruluşu sertifika sahiplerine borçlandırır.

e) Özel amaçlı şirket veya kaynak kuruluş bu varlığı tekrar borsada peşin fiyata satarak kaynak kuruluşu nakit sermaye sağlanmış olur.

f) Özel amaçlı şirket kaynak kuruluşu vadeli olarak sattığı varlığın bedelini taksitler halinde tahsil edip sertifika sahiplerine garantili anapara ve kâr olarak paylaşır. Borcunu da belirlenen vadelerde özel amaçlı şirkete öder.⁴⁸

3.1.1.3. Akid Yapısı

Murâbaha sözleşmesine dayalı sukuku diğer sukuklardan ayıran en temel unsur, satın alınan malın bedeli belirlenirken, malın bir önceki akiddeki bedelinin veya maliyetinin esas alınmasıdır. Bu açıdan bakıldığında murâbaha sözleşmesine dayalı sukukta murabaha sözleşmesinin esas unsuru yer almaktadır. Ancak burada klasik murabaha akidindeki semenin ve kârın belirlenme biçiminden ziyade akdin yapı ve niteliğiyle ilgili değişim dikkat çekmektedir. Zira klasik murabaha akdi iki taraflı bir akidken burada taraflar arasında aracılık yapan özel görevli üçüncü bir taraf yani özel amaçlı şirket bulunur. Bu özel amaçlı şirket sertifika satışı yapar (birinci satım akdi). Elde edilen sermaye ile özel amaçlı şirket tarafından peşin olarak varlık alımı yapılmakta (ikinci satım akdi), sonra da kaynak kuruluşu murabaha yöntemiyle satılmaktadır (murabaha akdi). Satın alan kaynak kuruluş, tekrar peşin olarak borsada satar (dördüncü satım akdi). Ayrıca bu akitleri birbirine bağlayan bir bağ da bulunmaktadır. Bu bilgilerden hareketle murâbaha sözleşmesine dayalı sukukun; içinde biri murabaha satışı olmak üzere dört satım akdinin bulunduğu üç taraflı mürekkep bir akid olduğu söylenebilir.

3.1.2. Seleme Dayalı Sukuk

Seleme dayalı sukuk, özel amaçlı kuruluş tarafından selem satışındaki mal bedelini karşılamak amacıyla çıkartılan, payları eşit değerdeki sertifikalardır. Kaynak kuruluş ileride üretilecek belli özelliklerdeki ürünü selem yoluyla

⁴⁸ Bayındır, *İslâmî Finans*, s. 109-110; Şensoy, "Sukuk Uygulamaları", s. 339-340.

finansmanını sağlamak ister. Bu amaçla öncelikle özel amaçlı şirket kurulur. Bu şirketin çıkardığı sukuk karşılığında yatırımcılar önce ödemelerini yaparlar. Özel amaçlı kuruluş toplanan nakit fonu üreticiye, belirli bir süre sonra, belirli miktarda, belirli kalitede ve belirli fiyata bir ürünü teslim edeceği vaadine dayalı olarak verir. Daha sonra ürün teslim hazır hale geldiğinde üreticiyi veya özel amaçlı şirketi satmaya vekil kılarlar. Yatırımcılar vade sonunda ürünün satış bedeli ile üreticiye baştan ödenmiş bulunan tutar arasındaki farkı getiri olarak alırlar.⁴⁹ Ancak selem özellikle tarım ürünlerine dayanarak yapıldığından ve söz konusu malın kabzdan önce satışı fıkhen tartışmalıdır. Bu yüzden ya paralel selem yapılması gerekir ya da Malikî mezhebinde gıda maddeleri dışındaki malların kabzdan önce satılabileceği görüşü esas alınır.⁵⁰

Paralel seleme dayalı sukukta kaynak kuruluş, selem yatırımını yaptığı kuruluşu değil de aynı özellikte farklı bir ürünü, aynı vadeyle adeta üreticisiymiş gibi dayanak yaparak özel amaçlı şirket aracılığıyla sukuk ihraç eder. Süre bittiğinde ilk selem akdinden kaynaklanan mal varlığını teslim alarak satar ve getirisini yatırımcılara verir. Söz konusu ürünü teslim alamaması halindeyse, yine aynı malı piyasadan tedarik edip satarak ödemesini yapar.⁵¹

3.1.2.1. Taraflar

Seleme dayalı sukukta en az üç taraf bulunmaktadır:

- a) Kaynak kuruluş
- b) Sukuku çıkaran özel amaçlı şirket
- c) Malı satın alan müşteri/yatırımcı

3.1.2.2. Aşamalar

a) Selem yoluyla yatırımcıdan sermaye toplamak isteyen kaynak kuruluş özel amaçlı bir şirket kurar.

b) Özel amaçlı şirket, yatırımcılardan fon sağlamak üzere sukuk ihraç ederek nakit temin eder.

⁴⁹ Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, s. 377; Bayındır, *İslâmî Finans*, s. 109; Şensoy, “Sukuk Uygulamaları”, s. 340; Durmuş, “Sukuk ve Fıkhi Açından Tahlili”, s. 145.

⁵⁰ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I-II, Matbaatü Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1975, 4. bs., II, 144; Bayındır, *İslâmî Finans*, s. 109; Mustafa Kisbet, “İslam Hukukuna Göre Satılan Malın Kabzı ve Hükümleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı:16, 2010, s. 487.

⁵¹ Bayındır, *İslâmî Finans*, s. 109.

c) Özel amaçlı şirket selem satışındaki mal bedelini karşılamak amacıyla üretilecek malı doğrudan veya bir vekil aracılığı ile kaynak kuruluştan peşin satın alır.

d) Özel amaçlı şirket, toplanan bu nakit fonu kaynak kuruluşa, belirli bir süre sonra, belirli miktarda, belirli kalitede ve belirli fiyata bir ürünü teslim edeceği vaadine dayalı olarak verir.

e) Özel amaçlı şirket kaynak kuruluşa söz konusu ürünü teslim ettiğinde işletmenin kendisini veya bir başkasını satmaya vekil kılar.

f) Yatırımcılar vade sonunda ürünün satış bedeli ile üreticiye baştan ödenmiş bulunan tutar arasındaki farkı getiri olarak alır.⁵²

3.1.2.3. Akid Yapısı

Seleme dayalı sukuku diğer sukuklardan ayıran en temel unsur, ürün henüz üretilmeden peşin satılmasıdır. Klasik selem akdiyle mukayese edildiğinde akdin yapı ve niteliğiyle ilgili bazı değişimlerin olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki klasik selem akdi iki taraflı bir sözleşmeyken seleme dayalı sukuk üç taraflı bir akiddir. Bu sözleşmede ilk önce kaynak kuruluşun özel amaçlı şirkete seleme dayalı olarak ürünü satması (birinci satım akdi), özel amaçlı şirketin bu varlığa dayalı olarak sukuk ihraç etmesi (ikinci satım akdi), özel amaçlı kuruluşun üretilen ürünü kaynak kuruluşa veya piyasaya vadeli olarak satışı (üçüncü satım akdi) söz konusudur. Ayrıca her satım birbirine bağlıdır, dolayısıyla mürekkep bir akid olduğu söylenebilir. Fakat buradaki selem ve satım akidlerinin klasik özellikleriyle karşılaştırıldığında birçok yan unsurunun bazı kayıtlarla sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu yönden karma bir akde de benzemektedir.

3.1.3. İstisna' Sözleşmesine Dayalı Sukuk

İstisna' sözleşmesine dayalı sukuk, günümüzde daha çok büyük hacimli yol, köprü, kanalizasyon, fabrika, konut, makine ve teçhizat vb. alt ve üst yapı projelerinin finansmanını sağlamak üzere ihraç edilen eşit değerdeki senetlerdir. Herhangi bir projenin yapımını üstlenen kaynak kuruluş, söz konusu projelerin finansmanını sağlamak üzere veya bir malın üretilmesi amacıyla genellikle önce özel amaçlı şirket kurar. Bu şirket sözü geçen eserlerin finansmanında kullanılmak üzere sermaye toplamak amacıyla sukuk ihraç eder. Burada sukuku çıkartan taraf yani özel amaçlı şirket kendi adına ve yatırımcılar hesabına iş

⁵² Bayındır, *İslâmi Finans*, s. 109.

sahibi sıfatıyla taraf olur. Yani kaynak kuruluş özel amaçlı şirket aracılığıyla mal veya proje bedeline sahip olmakta, sukuk yatırımcısı ise söz konusu malın mülkiyetine veya projeye ortak olmaktadır. İş bitiminde özel amaçlı şirket, ortaya çıkan eseri satıp sukuk yatırımcılarına hisselerine göre ödeme yapar. Bu senetlerin ikincil piyasası bulunduğundan yatırımcı projenin bitmesini beklemeden hissesini satarak ortaklıktan ayrılabilir.⁵³

Bu sözleşmede de en az üç taraf bulunmaktadır:

3.1.3.1. Taraflar

- a) Kaynak kuruluş
- b) Sukuku çıkaran özel amaçlı şirket
- c) Malı satın alan müşteri/yatırımcı

3.1.3.2. Aşamalar

a) Kaynak kuruluş, üreteceği mal veya yapacağı projeyi finanse etmek amacıyla özel amaçlı bir şirket kurar.

b) Özel amaçlı şirket de yatırımcılardan fon temin etmek üzere istisna' sözleşmesine dayalı sukuk ihraç eder.

c) Özel amaçlı şirket, istisna' akdi gereği toplanan bu nakit fonları proje sahibi kaynak kuruluşu iş tamamlandıkça öder.

d) Özel amaçlı şirket ikinci bir istisna' akdiyle yapılmakta olan varlığı kaynak kuruluşu veya bir başka müşteriye satar.

e) Müşteri belirlenen taksitlerle malın bedelini öder.

f) Özel amaçlı şirket, ödemeleri yatırımcılara dağıtır. Yatırımcılar vade sonunda ürünün satış bedeli ile üreticiye baştan ödenmiş bulunan tutar arasındaki farkı getiri olarak alır.

3.1.3.3. Akid Yapısı

İstisna' sözleşmesine dayalı sukuku diğer sukuklardan ayıran en temel unsur, ürün henüz üretilmeden peşin satılmasıdır. Bu sözleşmede ilk önce kaynak kuruluşun özel amaçlı şirkete istisna' sözleşmesine dayalı olarak ürünü satması (birinci satım akdi), özel amaçlı şirketin bu akde bağlı olarak sukuk ihraç etmesi (ikinci satım akdi), özel amaçlı kuruluşun üretilen ürünü kaynak kuruluşu

⁵³ Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, s. 377; Bayındır, *İslâmî Finans*, s. 108, 143; Durmuş, "Sukuk ve Fikhi Açından Tahlili", s. 145; Şensoy, "Sukuk Uygulamaları", s. 341.

veya piyasaya vadeli olarak satışı (üçüncü satım akdi) söz konusudur. Ayrıca her satım birbirine bağlıdır, dolayısıyla mürekkep bir akid olduğu söylenebilir. Diğer taraftan klasik istisna' akdiyle mukayese edildiğinde akdin yapı ve niteliğiyle ilgili bazı değişimler olduğu, yan unsurunun bazı kayıtlarla sınırlandırıldığı söylenebilir. Şöyle ki; klasik istisna' iki taraflı bir sözleşmeyken istisna' sözleşmesine dayalı sukuk üç taraflı bir akiddir. Semen in ödenmesi ve malın teslimi bakımından istisna' akdinin ağırlıklı olarak yer aldığı karma bir akid olduğu da söylenebilir.

3.2. Menfaat Satımına Dayalı Sukuk (İcâre Sukuk)

Menfaat satımına dayalı sukuk, finansman ihtiyacının varlıkların doğrudan satılması yerine, menfaatinin kiralanması yoluyla yapılan faizli bankacılıktaki faaliyet kiralaması işleminin katılım bankacılığındaki uygulamasıdır. Burada kaynak kuruluş bir varlığını eşit paylara bölünmüş şekilde, özel amaçlı kuruluş aracılığıyla sukuk yatırımcısına satar. Bu nitelikteki standart evraklara kira sertifikası (sukuku'l-icare) adı verilir. Bu yolla sukuk yatırımcısı, o varlığın kira bedelini almaya hak kazanır. Özel amaçlı kuruluş burada yatırımcılara kiralama, satış ve mülkiyetin devri konusunda vekâlet eden aracı konumundadır. Kaynak kuruluş malın bizzat maliki olabileceği gibi sukuk çıkarma yetkisine sahip kiracı da olabilir.⁵⁴

Sukuk ihraç eden kaynak kuruluş, varlığın maliki ise sukuk çıkartması halinde söz konusu malını yatırımcılara kiraya vermiş olmaktadır. Maliki değil de kiracı ise kiralanmış varlık üzerinden sukuk çıkartma imkânı elde etmektedir. Bu uygulama ikincil piyasalarda işlem görebilmesi nedeniyle dünyada daha çok tercih edilmektedir. Türkiye'de ihraç edilen menfaat satımına dayalı sukuk için "kira sertifikası" ifadesi, özel amaçlı kuruluş için ise "varlık kiralama şirketi" ismi kullanılmaktadır.⁵⁵

3.2.1. Taraflar

Bu sözleşmede en az üç taraf bulunmaktadır:

- a) Kaynak kuruluş
- b) Sukuku çıkaran özel amaçlı şirket/varlık kiralama şirketi
- c) Menfaati satın alan kiracı/yatırımcı

3.2.2. Aşamalar

⁵⁴ Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, s. 376; Bayındır, *İslâmî Finans*, s. 106-107; Durmuş, "Sukuk ve Fıkhi Açından Tahlili", s. 145; Şensoy, "Sukuk Uygulamaları", s. 341.

⁵⁵ Bayındır, *İslâmî Finans*, s. 106-107.

a) Fon taliplisi kaynak kuruluş öncelikle özel amaçlı varlık kiralama şirketi kurar veya bu işleri yapan başka bir şirketle anlaşma yapar.

b) Kaynak kuruluş kira konusu varlığını varlık kiralama şirketine fon temin etmek üzere arz eder.

c) Varlık kiralama şirketi ise talebi uygun bulması halinde yatırımcılardan fon temin etmek üzere varlığın menfaatini eşit paylara bölerek sukuk ihraç eder.

d) Özel amaçlı şirket, toplanan bu nakit fonları mal sahibine aktarır.

e) Özel amaçlı şirket söz konusu varlığı ikinci bir sözleşmeyle ilk sahibine veya bir başkasına kiralar.

f) Kiracı belirlenen taksitlerle malın bedelini öder.

g) Özel amaçlı şirket, ödemeleri yatırımcılara dağıtır.

h) Sürenin sona ermesiyle birlikte varlık kaynak kuruluşu teslim edilir.

3.2.3. Akid Yapısı

Menfaat satımına dayalı sukuk klasik icâre akdine benzemektedir. Ancak klasik icâre akdiyle mukayese edildiğinde akdin yapı ve niteliğiyle ilgili birçok değişimler olduğu görülmektedir. Şöyle ki klasik icâre akdi iki taraflı bir sözleşmeyken menfaat satımına dayalıyken sukuk ise üç tarafı bulunan ve birçok akdi içinde barındıran paket bir akittir. Şöyle ki ilk önce kaynak kuruluş özel amaçlı şirkete kira konusu varlığın menfaatini bazı kayıtlarla satar. Özel amaçlı şirket bunları sukuk haline getirerek yatırımcılara satar ve biriken fonu kaynak kuruluşu aktarır (ikinci satım akdi). Bu aşamada özel amaçlı şirket söz konusu varlığı kaynak kuruluşu kiralar (kira akdi). Sonuç itibariyle menfaat satımına dayalı sukuk, iki satım akdiyle birlikte varlığın kiralanması yönünden icare akdinin baskın olduğu bir akiddir. Fakat herbirinde klasik unsurlarının dışında yeni bazı kayıtların bulunması nedeniyle karma bir akid olduğu söylenebilir.

3.3. Ortaklık Esasına Dayalı Sukuk

Ortaklığa dayalı çıkartılan sukuk denildiğinde müşârake, mudârabe, müzâra'a⁵⁶, müsâkât⁵⁷ ve müğârâse⁵⁸ ortaklıklarına göre çıkarılan sukuk türleri

⁵⁶ Sukûk yatırımcısının üretilen ürünlerde “müzâra'a” ortaklığı hükümlerine göre ortak olmasını sağlayan sukûk türüne “müzâra'a sukûku” denir. (Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, s. 378).

⁵⁷ Meyve ağaçlarının “müsâkât” ortaklığı hükümlerine göre sulanması ve bakılması amacıyla çıkartılan ve yatırımcılarının üründe pay sahibi olmasını sağlayan sukûk çeşidine “müsâkât sukûku”denir. (Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, s. 379).

ifade edilmektedir. Bunlar arasında özellikle müşârake ve mudârabe sukuku ön plana çıkmaktadır.⁵⁹

3.3.1. Müşârake Sukuku

Müşârake sukuku, herhangi bir meşru ticaretin ortaklığa dayalı olarak finanse edilmesi gayesiyle ihraç edilen eşit paylara bölünmüş senetlere denir. Müşârake sukukunda, sukuk çıkartan taraf başkalarından, belirli bir iş veya projede kendisine ortak olmasını isteyen, yatırımcılar ise bu isteğe müspet cevap veren ortak durumundadır. Yani girişimin nakdi sermayesi hem özel amaçlı şirket hem de kaynak kuruluş tarafından karşılanır. Ortak girişimin yönetimi, ortaklardan biri tarafından yapılabileceği gibi üçüncü bir kişi de tayin edilebilir. Yatırımcılar bu yolla ilgili varlığa borç ve alacaklarıyla birlikte oluşacak kâr ve zarara ortak olmaktadır.⁶⁰

3.3.1.1. Taraflar

Bu sözleşmede en az üç taraf bulunmaktadır:

- a) Kaynak kuruluş
- b) Sukuku çıkaran özel amaçlı şirket
- c) Ortak olan yatırımcı

3.3.1.2. Aşamalar

a) Kaynak kuruluş üreteceği mal veya yapacağı projeyi ortak bulmak amacıyla özel amaçlı şirket kurar veya bu işleri yapan bir kuruluşla anlaşır.

b) Özel amaçlı şirket ise belli bir projeyi müşârake usulüyle yapmak isteyen kaynak kuruluşla ortak olmak isteyen yatırımcılardan fon temin etmek üzere müşârake sözleşmesine dayalı sukuk ihraç eder.

c) Özel amaçlı şirket, müşârake akdi gereği toplanan bu nakit fonları proje sahibi veya üretici işletmeye iş tamamlandıkça öder.

d) Özel amaçlı şirket yapılmakta olan varlığı ikinci bir sözleşmeyle kaynak kuruluşla veya bir başka müşteriye satar.

⁵⁸ Ağaç dikip yetiştirme işlerini finanse etmek amacıyla “müğârâse” ortaklığı hükümlerine göre yürütülmek üzere çıkartılan ve sukuk sahiplerinin üzerinde anlaşılan şartlara göre pay sahibi olmasını sağlayan sukuk türüne “müğârâse sukûkû” denir. (Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, s. 379).

⁵⁹ Durmuş, “Sukuk ve Fıkhi Açından Tahlili”, s. 146.

⁶⁰ Bayındır, *İslâmî Finans*, s. 142-143.

e) Özel amaçlı şirket, ödemeleri yatırımcılara dağıtır. Elde edilen kârdan paylarını alır. Ortaklardan birinin kusurundan kaynaklanan zararlar dışında faaliyetten kaynaklanan zarara sermayeleri nispetinde katlanırlar.

3.3.1.3. Akid Yapısı

Müşârike sözleşmesine dayalı sukuk ortaklık esasına göre yapılır. Klasik müşârike akdiyle mukayese edildiğinde akdin yapı ve niteliğiyle ilgili bazı değişimler olduğu görülmektedir. Şöyle ki klasik müşârike iki taraflı bir sözleşmeyken müşârikeye dayalı sukuk üç taraflı bir akiddir. Buradan hareketle müşârike sukukunun mürekkebi bir akid olduğu söylenebilir.

3.3.2. Mudârabe Sukuku

Mudârabe sukuku, “mudârabe” ortaklığı hükümlerine göre işletilen ve ortaklardan birinin “mudârib” (işletici) olarak belirlendiği en çok tercih edilen sukuk türleri arasında yer alan bir sukuk türüdür. Bu tür bir sukukta kaynak kuruluş veya onun tayin edeceği “mudârib” (işletici), sukuku ihraç eden özel amaçlı şirket ise sukuk yatırımcısı adına “rabbü'l-mâl” (sermaye sahibi) yerindedir. Bu işlem neticesinde kâr gerçekleşirse daha önceden yapılan anlaşma şartlarına göre taraflar arasında kâr paylaşılır. Zarar olması halinde ise sermaye sahibi bu zararı üstlenmek zorundadır.⁶¹

3.3.2.1. Taraflar

Bu sözleşmede en az üç taraf bulunmaktadır:

- a) Kaynak kuruluş
- b) Sukuku çıkaran özel amaçlı şirket
- c) Ortak olan yatırımcı/rabbü'l-mal

3.3.2.2. Aşamalar

a) Kaynak kuruluş, üreteceği mal veya yapacağı projeyi mudârabeye dayalı ortak bulmak amacıyla özel amaçlı şirketle veya yetkili bir başka kuruluşla anlaşma yapar.

b) Özel amaçlı şirket yatırımcılardan fon temin etmek üzere mudâربه sözleşmesine dayalı sukuk ihraç eder.

c) Özel amaçlı şirket, rabbü'l-mal olarak mudâربه akdi gereği toplanan bu nakit fonları proje sahibi veya üretici işletmeye iş tamamlandıkça öder.

⁶¹ Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, 370; Bayındır, *İslâmî Finans*, 142-143; Durmuş, “Sukuk ve Fikhi Açıdan Tahlili”, s. 147.

d) Özel amaçlı şirket ikinci bir sözleşmeyle yapılmakta olan varlığı kaynak kuruluşu veya bir başka müşteriye satar.

e) Özel amaçlı şirket, elde edilen kâr ile birlikte ödemeleri yatırımcılara dağıtır. Yatırımcılar iş bitiminde ürünün satış bedeli ile üreticiye baştan ödenmiş bulunan tutar arasındaki kârı getiri olarak alır.

3.3.2.3. Akid Yapısı

Mudârabe sözleşmesine dayalı sukuk ortaklık esasına göre yapılır. Klasik mudârabe akdiyle mukayese edildiğinde akdin yapı ve niteliğiyle ilgili bazı değişimler olduğu görülmektedir. Şöyle ki klasik mudârabe iki taraflı bir sözleşmeyken mudârabeye dayalı sukuk üç taraflı bir akiddir. Buradan hareketle mudârabe ve satım akdinin bir akid içinde yer aldığı mürekkebe bir akid olduğu söylenebilir.

3.4. Melez Sukuk

Sukuka kaynaklık eden varlık havuzunun istisnâ', murâbaha ve icâre şeklinde alacaklardan meydana gelmesi halinde "hibrid, melez ya da karma sukuk" denir. Murâbaha ve istisnâ' alacaklarının kârları sabit oranla daha önce tespit edildiğinden buradaki varlık havuzunun en az yüzde 51'inin icâreden oluşan varlıklardan oluşması gerekir. Farklı özelliklere sahip varlık havuzu, fonların daha işlevsel olmasına imkân sağlar.⁶²

İcâre, murâbaha ve istisnâ sukuktan oluşan melez sukuk ilk defa İslam Kalkınma Bankası tarafından ihraç edilmiştir. Bu sukuka uluslararası pazarlanabilirlik sağlamak amacıyla İslam Kalkınma Bankası garantör olmuştur.⁶³

3.4.1. Taraflar

- a) Kaynak kuruluş
- b) Sukuku çıkaran özel amaçlı şirket
- c) Yatırımcı

3.4.2. Aşamalar

a) Kaynak kuruluş, duran varlıkları ve Murâbaha işlerini özel amaçlı kuruluşu transfer eder. Üreteceği mal veya yapacağı projeyi mudârabeye dayalı

⁶² Yardımcıoğlu ve.Dğr., "Türkiye'de Sukuk", s. 210; Ö. Doğan, "İslami Sermaye Piyasası Araçları - Dünyadaki Büyüklüğü -Türkiye'deki Uygulanabilirliği ve Geliştirilebilmesine Yönelik Öneriler", *Sermaye Piyasası Kurulu Ortaklıklar Finansmanı Dairesi*, Yeterlilik Etüdü, Ankara 2011, s. 47.

⁶³ Yardımcıoğlu, ve.Dğr., "Türkiye'de Sukuk", s. 210.

ortak bulmak amacıyla özel amaçlı şirketle veya yetkili bir başka kuruluşla anlaşır.

b) Özel amaçlı şirket yatırımcılardan fon temin etmek üzere söz konusu varlığa dayalı katılım sertifikası ihraç eder ve böylece fonları toplar.

c) Kaynak kuruluş özel amaçlı şirketten bu varlıkları aralarında anlaşılan bir zaman periyodu üzerinden satın alır. toplanan bu nakit fonları proje sahibi veya üretici işletmeye iş tamamlandıkça öder.

d) Özel amaçlı şirket, elde edilen kâr ile birlikte ödemeleri yatırımcılara dağıtır. Yatırımcılar iş bitiminde ürünün satış bedeli ile üreticiye baştan ödenmiş bulunan tutar arasındaki kârı getiri olarak alır.

3.4.3. Akid Yapısı

Melez sukuk icâre, murâbaha ve istisnâ sukuktan oluşur. Buradan hareketle bu akdin icâre, murâbaha ve istisnânın bir akid içinde birleştiği karma bir akid olduğu söylenebilir.

Sonuç

Sözleşmeler insanlığın mal ve mübadele ihtiyacını karşılayan araçlardır. İktisadi alanda meydana gelen değişime bağlı olarak bazı klasik akidler ya işlevselliğini kaybetmekte ya da şekil ve mahiyet olarak değişmekte ve dönüşmektedir. Bu durumun ortaya çıkardığı hukuki sorunlar -bileşik, karma ve kendine özgü akidler- sadece İslam hukukunun değil pozitif hukuk sistemlerinin de çözümlenmeye çalıştığı ve bu amaçla çeşitli teorilerin üretildiği konulardan biridir.

Sukuk, her ne kadar klasik bir isimlendirme taşısa da gerek şekil gerek ise mahiyet bakımından son dönemlerde geliştirilen birçok faizsiz ürünü de kapsayan yeni bir sözleşmedir. Faizsiz finansman ihtiyacını karşılama bağlamında üretilen sözleşmeler incelendiğinde bu akdin nihai bir noktaya ulaşmadığı fakat diğerlerine göre daha ileri bir aşamayı ifade ettiği söylenebilir. Bu aşamada sukuk, İslâmî değerlere uygun para ve sermaye piyasalarının gelişmesinde, çıkaran ülke ve kurumların ekonomik büyümesi ve zenginleşmesinde önemli rol oynayan küresel ölçekte kabul gören bir akit hüviyetini kazandığı görülmektedir.

Netice itibariyle her bir sukuk türünün teoride birbirinden bağımsız sözleşmeler şeklinde gözükse de aslında birbirine bağlı paket sözleşmelerden oluştuğu söylenebilir. Bu sözleşmeler her ne kadar klasik fıkıh literatürüne ait

adlandırmalar taşıyor olsalar da gerek taraf sayısı gerek ise içerdiği akidler ve bunların sözleşme içindeki konumu itibariyle şekil ve mahiyet bakımından yeni özellikler kazandığı görülür. Bu bağlamda bazı sukuk türlerinin mürekkep, bazılarının ise karma bir sözleşme olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sukukun meşruiyetine dair yapılacak çalışmalarda klasik akidlerin esas alınması isabetli tespitlere götürmeyeceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yay., 1982.
- Akkanat Halil, Emrehan İnal ve Dğr., *Özel Borç İlişkileri (Ders Notları)*. Erişim .
http://hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2015/01/ders_notlari.pdf.
 (07 Haziran 2015)
- Azzâm, Hamid Fahri, “Hükmü ictimâ’ul-ukûd fi safkatin vâhidetin-Dirâsetün Te’sîliyyetün Tatbîkiyyetün Muâsıratün”. *Mecellet’ün-Ürdüniyyetün fi’l-dirâseti’n-İslâmiyye*, Ürdün 1428/2007, Cilt: III, Sayı: 1, s. 167-184
- Bayındır, Servet, *Fikhî ve İktisâdî Açından İslâmî Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yay., 2015.
- “Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2007, Sayı: 16, s. 249-273.
- Ceylan, Ali - Korkmaz, Turhan, *Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2000.
- Durmuş, Abdullah , “Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukuk ve Fıkhi Açından Tahlili”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, Sayı 16, s. 141-156.
- Erdenk, Erdem, *İş Hukukunda İsimsiz (Karma ve Kendine Özgü) Sözleşmeler*, İstanbul: Legal Yay., 2008.
- Hammâd, Nezih Kemâl, *el-Ukûdü’l-mürekkebe fi’l-fıkhi’l-İslâmiyyi*, Dımeşk: Dâru’l-kalem, 1325/2004.
- ___, “el-Muvâtaatü alâ icrâi’l- ukûdi’l müteaddideti fî safkatin vâhidetin”, *Mecellet-ü mecmei’l-fıkhi’l-İslâmiyyi*, 1426/2005, Sayı: 27, s.74-108.
- ___, *Kadâyâ Fıkhiyye Muasıra fi’l-Mâlî ve’l-İktisad* Dımeşk: Darü’l-Kalem, I. Baskı, 1421/2001.

- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I-II, Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1975.
- İmrânî, Abdullah b. Muhammed b. Abdullah, *el-Ukudü'l-maliyyeti'l-mürekkebe: dirasetün fıkhiyyetün ta'siliyyetün ve tatbikiyyetün*, Riyâd: Dâr-u Künûzü İşbîliyâ, 1431/2010.
- İnanır, Ahmet, *İslâm Hukukunda Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemlerindeki Uygulamaları*, Ankara: Gece Kitaplığı Yay., 2015.
- Kallek, Cengiz, "Sak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., 2008, cilt: XXXV, s. 584-586.
- Kisbet, Mustafa "İslam Hukukuna Göre Satılan Malın Kabzı ve Hükümleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 16, 2010, s. 477-490.
- Kister, M. J., "Peygamber'in Pazarı", çev. Abdullah Kahraman, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2002, sayı: VI/II, 25-29.
- Komisyon, *Faizsiz Bankacılık Standartları*, Çev. İshak Emin Aktepe/Mehmet Odabaşı, İstanbul 2012.
- Kuntalp, Erden, *Karışık Muhtevalı Akit*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları (Yay. No: 291), Ankara 1971.
- Öcal, Nurcan, *Türkiye'de Menkul Kıymetleştirme Uygulaması, Etkileri, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997.
- Şensoy, Necdet, "İslamî Kurallara Uygun Finansal Sistem Bağlamında Bir Finansal Araç Olarak Sukuk Uygulamaları", *Fikhî Açından Finans ve Altın İşlemleri -Tebliğ ve Müzâkereler-, Tartışmalı İlmî Toplantı*, 27-28 Nisan 2012, Konevi Kültür Merkezi, Konya: Meram Yay., İstanbul: Ensar Yay., 2012, s. 329-346.
- Topal, Şevket, "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* [www.dinbilimleri.com], 2005, cilt: V, sayı: 1, s. 213-226.
- Yardımcıoğlu, Mahmut- Ayriçay, Yücel- Sabuncu, İbrahim-Gerekli, İsa, "Türkiye'de Sukuk: Kira Sertifikaları". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2014, cilt: IV, Sayı 1 (Haziran), s. 199-222.
- Yeniçeri, Celal , *İslam İktisâdının Esasları*, İstanbul: Şamil Yay., 1980.

